

УДК 061.66:338.439.5

Кузоваткін В. О.,*асистент кафедри менеджменту організацій Житомирського національного агроекологічного університету,
м. Житомир*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Досліджено особливості процесу формування і функціонування інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку та її вплив на розвиток сільського господарства. Визначено сучасний стан, основні проблеми та перспективи розвитку інформаційно-консультативної інфраструктури як системи. Встановлено причини, які впливають на процес формування інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку.

Ключові слова: інформаційно-консультативна діяльність, інформаційно-консультативні послуги, сільськогосподарські товаровиробники, дорадчі служби, системний підхід, аграрний ринок.

Исследовано особенности процесса формирования и функционирования информационно-консультационной инфраструктуры аграрного рынка и ее влияние на развитие сельского хозяйства. Определено современное состояние, основные проблемы и перспективы развития информационно-консультационной инфраструктуры как системы. Установлены причины, которые влияют на процесс формирования информационно-консультационной инфраструктуры аграрного рынка.

Ключевые слова: информационно-консультационная деятельность, информационно-консультационные услуги, сельскохозяйственные производители, консультационные службы, системный подход, аграрный рынок.

The paper covers the investigation into the peculiarities of the process of formation and operation of information and consultation of agricultural market infrastructure and its affects on agriculture. The present day state, basic problems and prospects for the development of information and advisory infrastructure as a system are determined. The paper specifies the reasons affecting the process of formation of information and advisory infrastructure of agrarian market.

Keywords: Information and advisory activities, information and advisory services, agricultural producers, extension services, system approach, agrarian market.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах важливою умовою ефективного виробництва сільськогосподарської продукції є інформаційно-консультативне забезпечення. Перед сільськогосподарськими товаровиробниками стоять завдання, які в ринкових умовах вимагають сучасних знань у сфері економіки, технологій, права, менеджменту. Вони повинні приймати велику кількість складних рішень не тільки на основі власного, але й передового та світового досвіду, доступної інформації, професійної підготовки. Навчити приймати такі рішення на основі використання оперативної та достовірної інформації, консультацій з метою підвищення загального інтелектуального рівня товаровиробників та ефективного ведення конкурентної боротьби є основними функціями системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретичних та методологічних основ формування і функціонування системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрного ринку зробили такі відомі вітчизняні і зарубіжні науковці, як: Д. Алексанов, Н. Андрєєва, В. Баутін, О. М. Бородіна, В. В. Дерлеменко, В. В. Зіновчук, Ю. С. Коваленко, Т. П. Кальна-Дубінюк та ін. У своїх працях вони довели необхідність формування і функціонування цілісної інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку як важливої складової інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва. У процесі розвитку наукової думки положення становлення системи інформаційно-консультативного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників змінювалися, доповнювалися та удосконалювалися. Водночас окремим аспектам цієї проблеми недостатньо було приділено уваги, що дає підстави стверджувати про актуальність проведення подальших досліджень. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються проблеми системного розвитку інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку та механізми підвищення її ефективності в сучасних умовах розвитку ринкових відносин.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей і проблем формування інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку в контексті її розвитку як системи, обґрунтування та визначення подальших шляхів їх розвитку. Об'єктом дослідження є процес формування інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку. У процесі дослідження використову-

валися такі методи: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення проблеми та формування висновків), монографічний (дослідження загального стану інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку), розрахунково-конструктивний (для обґрунтування необхідності створення інформаційно-консультативного центру), різноманітні прийоми економіко-статистичного методу (статистичне спостереження, порівняння) – при опрацюванні масиву статистичних даних.

Виклад основного матеріалу. В умовах України наявність ефективної інформаційно-консультативної інфраструктури є необхідною умовою розвитку аграрного сектора. Саме тому проблема підвищення загального рівня забезпечення дорадчими послугами і підвищення інтелектуального рівня сільськогосподарських товаровиробників та населення набуває все більшого значення. Реалізуючи інноваційну, наукову, освітню й соціальну функції, поєднуючи науку, освіту та агропромислове виробництво, вона сприяє розвитку дорадчої діяльності, виступає каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві, сприяє розповсюдженню нових знань і є необхідною в сучасних соціально-економічних умовах [1, с. 147]. За думкою М. В. Безкровного, Г. В. Ортіної дорадництво є процесом свідомого використання передачі інформації для допомоги сільськогосподарським товаровиробникам формувати правильні думки та приймати правильні рішення [7, с. 36]. Одним із важливих чинників ефективності функціонування аграрного ринку, зокрема його інфраструктурної складової, є ступінь відлагодженості системи збору кон'юнктурної інформації та своєчасне постачання її споживачам [9, с. 132–133]. На думку М. М. Кулайця та М. Ф. Безкровного, дорадництво – це поширення і впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки й технологій, а також надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню консультаційних послуг [1, с. 148].

На думку М. Кропивка, система надання інформаційно-консультаційних послуг в агропромисловому виробництві є одним із основних важелів формування цивілізованого прозорого продовольчого ринку, засобом прискореного впровадження нових технологій у виробництво, зменшення тиску тінювих і монопольних груп та структур на виробників сільськогосподарської продукції, створення середовища, сприятливого для їх життєдіяльності в ринкових умовах [2, с. 124–125]. Позиція М. Ксенофонта ґрунтується на тому, що стабілізація стану та вихід з економічної кризи аграрної сфери як складової частини загальнодержавного господарського механізму можливі через узгодження й раціоналізацію виробничих зв'язків між окремими суб'єктами господарювання і шляхом матеріально-технічного забезпечення ведення агропромислового виробництва з простим і розширеним відтворенням [3, с. 9–10].

М. Лобанов вважає, що в умовах трансформації суспільства, заснованого на змішаній економіці, інформаційно-консультаційне забезпечення виробників сільськогосподарської продукції стає одним із основних важелів державного управління аграрним сектором економіки держави [6, с. 57]. Для сучасної ринкової економіки успішність аграрного сектора значною мірою залежить від його динамічності щодо освоєння новітніх технологій, стратегічного розвитку села. Цю роль і покликана виконувати система сільськогосподарського дорадництва [4, с. 73].

Для досягнення мети система повинна виконувати цілий комплекс функцій, які мають чітко відображати механізм реалізації поставленої мети. Під час цього процесу елементи системи переходять у рух і починають взаємодіяти з середовищем, яке її оточує. Визначальним є процес об'єднання та зв'язаності елементів системи, в результаті якого вона набуває нових властивостей і функцій. Формування системи інформаційно-консультативного забезпечення сільгосптоваровиробників і населення Житомирської області повинна здійснюватися за рахунок оптимального поєднання її елементів та вдосконалення механізму їх взаємодії.

Отже, в сучасних умовах господарювання наявний потенціал області повинен стати основою створення системи ІКЗ товаровиробників, яка буде поєднувати усі діючі суб'єкти інформаційно-консультативної діяльності. До її складу повинні входити Житомирський національний агроєкологічний університет, Інститут сільського господарства Полісся НААН України, технікуми аграрного спрямування, ДУ ЖІЦ Облдержзродючість, Департамент агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації, Житомирська обласна сільськогосподарська дорадча служба, Житомирська обласна асоціація сільськогосподарська дорадча служба й передові та базові господарства, як полігони випробування сучасної техніки та прогресивних технологій. Відповідно до принципу ієрархічності, система ІКЗ повинна бути представлена на національному, обласному та районному рівнях.

Регіональний рівень інформаційно-консультативного забезпечення в Житомирській області має бути представлений дорадчими службами, Департаментом агропромислового розвитку, вищими навчальними закладами. До базових навчальних організацій та науково-дослідних установ належать Житомирський національний агроєкологічний університет, Інститут сільського господарства Полісся НААН України.

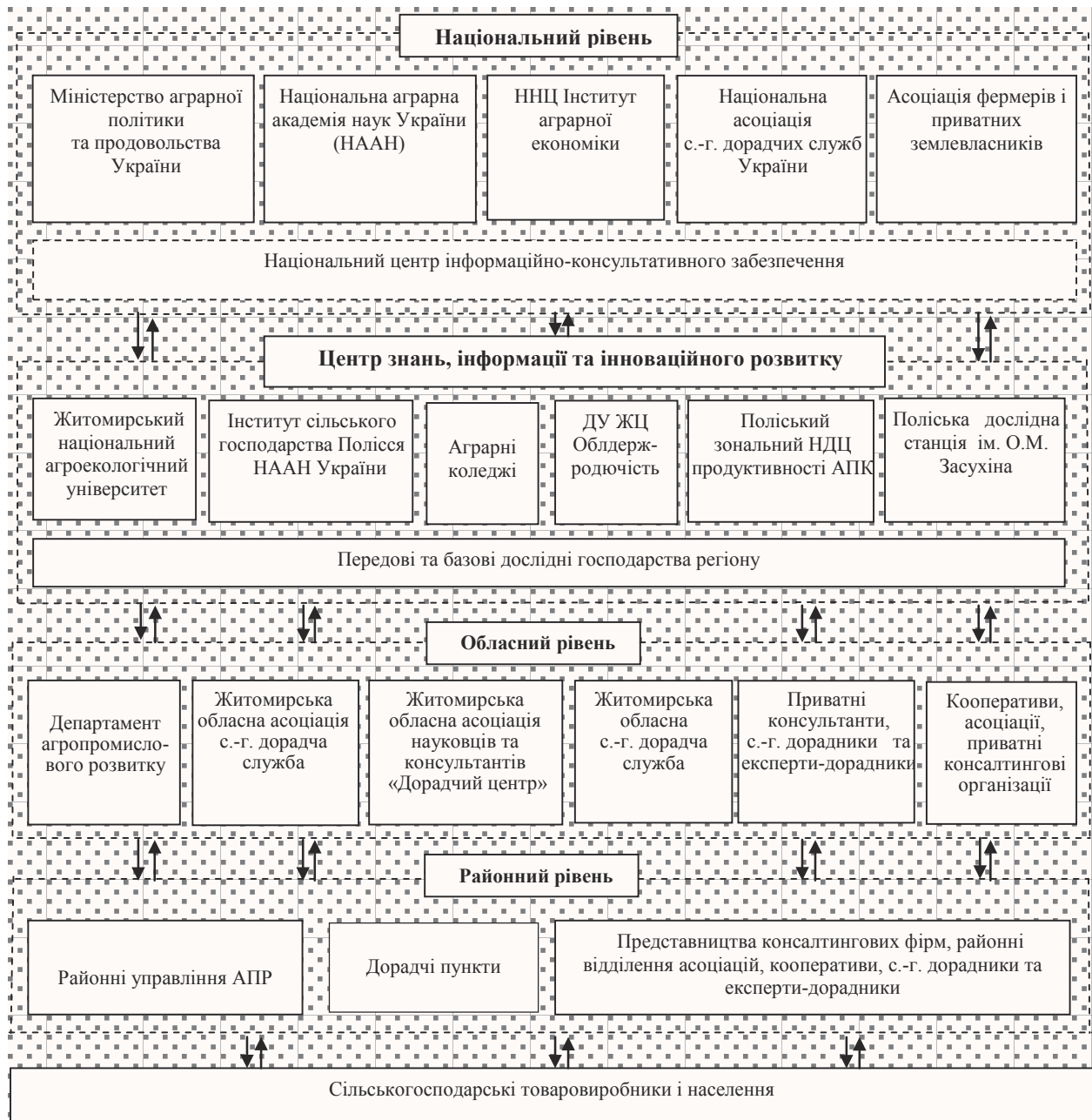

Рис. 1. Перспективна структура функціонування системи інформаційно-консультативного забезпечення товаровиробників та сільського населення у Житомирській області

Джерело: власні дослідження

Їх головною метою є здійснення організаційно-методичного керівництва розвитком інформаційно-консультативної діяльності на рівні суб'єкта, доводять до районного рівня рекомендації щодо прогресивних технологій та інноваційних проектів, вивчення, розробка інноваційного продукту, новітніх технологій, навчання дорадників, методична і практична підтримка діяльності місцевих осередків консультативної діяльності. Вони мають сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності, надавати послуги інформаційно-консультативного характеру сільськогосподарським товаровиробникам.

Враховуючи думку вітчизняних дослідників, базовим рівнем є місцевий, який має бути представлений районними управліннями агропромислового розвитку, районними центрами сільськогосподарського консультування, дорадчими пунктами, представництвами приватних консалтингових фірм. Вони безпосередньо будуть працювати з сільськогосподарськими товаровиробниками та населенням, надавати їм практичну допомогу у впровадженні інноваційних, наукових розробок, передового досвіду, а також у прийнятті та реалізації управлінських, організаційно-економічних та інших рішень.

З метою визначення механізму взаємодії між рівнями системи ІКЗ варто розглянути основні функції які вони повинні здійснювати. Кожен рівень структурної її організації характеризується специфічними функціями. Зокрема, обласний центр займається реалізацією державних ініціатив на обласному рівні. Він повинен здійснювати координацію діяльності організацій місцевого рівня.

На нашу думку, в умовах становлення системи інформаційно-консультативного забезпечення існує необхідність у структурі її ієрархічних рівнів виділити науково-дослідну складову на основі якої буде формуватися центр знань, інформації та інноваційного розвитку. Центр знань, інформації й інноваційного розвитку повинен стати основою інформаційно-наукового забезпечення регіону, місією якого є підвищення інтелектуального рівня сільськогосподарських товаровиробників, спеціалістів, керівників господарств, сільських голів. Одним із варіантів впровадження механізму взаємодії науково-дослідних та освітніх установ нами визначено створення центру на кооперативних засадах. Механізм взаємодії рівнів інформаційно-консультативної системи аграрного ринку поданий на рис. 2.

Рис. 2. Схема механізму взаємодії рівнів інформаційно-консультативного забезпечення в Україні

Джерело: власні дослідження

У процесі спілкування з дорадниками, експертами-дорадниками, керівниками дорадчих служб, науково-дослідних установ з'ясовано, що з метою удосконалення механізму взаємодії елементів інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку існує необхідність створити інформаційно-консультативний центр, до складу якого входили б найбільш професійні, компетентні, які мають значний практичний досвід консультанти. Місією центру є формування конкурентоспроможного, ефективного аграрного сектора економіки Житомирської області на інноваційній основі, прогресивний розвиток сільських територій через надання вчасних, доступних, науково обґрунтованих консультацій.

Враховуючи досвід ІКЦ «Агротаврія» та стан розвитку інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку, найбільш доцільним в умовах Житомирської області є організація центру на господарських засадах. Для вирішення найбільш складних проблем інформаційно-консультативного

характеру пропонується організація лінійних структурних підрозділів у складі центру. При вирішенні комплексних проблем будуть формуватися базові робочі групи, до складу яких входитимуть спеціалісти різних структур. Поряд із базовими будуть діяти функціональні підрозділи. В умовах Житомирської області незаперечним є позитивний досвід функціонування ІКЦ «Агротаврія» та Київської обласної дорадчої служби. Отже, враховуючи попит на послуги інформаційно-консультативного характеру, наявний рівень матеріально-технічного забезпечення, встановлено доцільність створення такого центру у тісній співпраці з Департаментом агропромислового розвитку.

На цьому етапі існує можливість розробки спрощеного техніко-економічне обґрунтування створення ІКЦ, тому що не всі дані є відомими та можуть бути скорегованими відповідно до ситуації, що склалася на ринку. Враховуючи позицію активної частини керівництва сільгосп підприємств та спеціалістів, нами були визначені долі ринку інформаційно-консультативних послуг, а саме агрономічне консультування – 23,4%, технологічне – 16,4%, організаційно-економічне – 29,9%, юридичне – 10,4%, маркетингове – 15,5%, інші напрями – 4,4%.

При визначенні середньорічної чисельності підприємств-користувачів нами було враховано ту частку підприємств області, які мають відповідну потребу інформаційно-консультативного характеру та достатні фінансові можливості щодо їх оплати. Запланована кількість користувачів буде залежати від якості наданих послуг та отриманого від консультацій економічного ефекту. Загальний підхід щодо визначення доль ринку ґрунтується на поступовому залученні до довгострокового співробітництва клієнтів та переведенні їх на регулярну основу.

Цей підхід дозволив нам розрахувати економічну ефективність запропонованого інформаційно-консультативного центру. Отже, середня планова рентабельність діяльності інформаційно-консультативного центру буде становити 21,7%. Відповідно, основну частину витрат центру становлять заробітна плата, накладні та інші витрати. Водночас оперативне відстеження економічної ефективності центру та внесення відповідних коректив у його діяльність є важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності послуг.

Таблиця 1
Прогнозовані рівні економічної ефективності функціонування
інформаційно-консультативного центру тис. грн.

Назва заходів	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Виручка від реалізації послуг, всього, у т.ч.	520,5	615,0	688,8	778,3
– агрономічне консультування	121,8	143,9	161,2	182,1
– технологічне	85,4	100,9	113,0	127,6
– організаційно-економічне	155,6	183,9	206,0	232,7
– юридичне	54,1	64,0	71,6	80,9
– маркетингове	80,7	95,3	106,8	120,6
– інші напрями	22,9	27,1	30,3	34,2
Витрати на виробництво та реалізацію послуг	545,0	505,0	515,5	572,8
у т.ч.				
– витрати на створення ІКЦ	89,0	30,0	30,0	-
– заробітна плата	294,3	272,7	278,4	309,3
– відрядні	25,0	30,0	35,0	40,0
– оренда приміщення, оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	20,0	20,0	22,0	25,0
– ПММ та електроенергія	15,5	20,0	21,0	30,0
– накладні витрати	27,3	25,2	25,8	28,6
– інші витрати	73,9	107,1	103,3	139,9
Прибуток (+), збитки (-)	-24,5	110,0	173,3	205,5
Рівень рентабельності, %	-4,6	21,8	33,6	35,9

Джерело: власні дослідження

Зокрема, можливим є зменшення собівартості інформаційно-консультативних послуг за рахунок пошуку для цього внутрішніх та зовнішніх резервів (зменшення вартості ПММ, накладних та інших статей витрат). Найбільша увага повинна приділятися виконанню рівня запланованих обсягів консультацій, і якості наданих послуг за рахунок постійного процесу підвищення професійного рівня, кваліфікації консультантів, співпраці з працівниками науки та освіти. Цей підхід дозволяє визначити економічну ефективність функціонування центру, враховуючи чинник часу (табл. 2).

Таблиця 2

Дисконтована у часі економічна ефективність діяльності інформаційно-консультативного центру

Назва заходів	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кількість с.-г. підприємств, од.	155	170	190	215
Середньорічні витрати на 1 клієнта, тис. грн.	3,5	3,0	2,7	2,7
Капіталовкладення на створення ІКЦ, тис. грн.	89,0	30,0	30,0	-
Коефіцієнт дисконтування, αt	1,000	0,9091	0,8264	0,7213
Вартісна оцінка результатів, тис. грн.	520,5	559,1	569,2	561,4
Вартісна оцінка загальних витрат, тис. грн.	545,0	459,1	426,0	413,2
Економічний ефект по роках, тис. грн.	-24,5	100,0	143,2	148,2
Економічний ефект наростаючим підсумком, тис. грн.	-24,5	75,5	218,7	366,9

Джерело: власні дослідження

Клієнтська база не повинна обмежуватися лише тими підприємствами, що зазначені у плані. Постійний та динамічний процес пошуку потенційних клієнтів буде основою для фінансової стабільності запланованого інформаційно-консультативного центру. Отже, за допомогою цієї методики нами було визначено сумарний економічний ефект від діяльності запропонованого центру, який становить 366,9 тис. грн. Враховуючи сучасні тенденції ринку інформаційно-консультативних послуг діяльність центру дозволить забезпечити значну частину користувачів консультаціями та створить основу для формування високого авторитету агроконсалтингових структур. В умовах ринку доцільно використовувати принципово нові інтегровані системи збору, накопичення, аналізу й обробки інформації.

Основним завданням консультантів є продавати перш за все не послуги, а кваліфікацію, досвід, компетентність, наголошуючи при цьому на можливих вигодах та перевагах від їх використання. Складність оцінки інформаційно-консультативної послуги полягає у розбіжності між її собівартістю, як її уявляє клієнт, та ціною, яку він має сплатити, адже клієнт, як правило, не враховує необхідності здобуття консультантом нових знань, необхідних для виконання завдання. Враховуючи необхідні обсяги інформаційно-консультативних послуг, важливим моментом є підбір кадрів та належний рівень їх підготовки. У мінливих ринкових умовах вони повинні відповідати високим вимогам та мати можливість постійно підвищувати свій фаховий рівень.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, проведені дослідження довели, що наявна інформаційно-консультативна інфраструктура аграрного ринку потребує суттєвого вдосконалення роботи на підсистемному рівні за рахунок покращення механізму взаємодії елементів. Взаємодія між елементами системи має здійснюватися з урахуванням того, що в центрі структури мають знаходитися сільськогосподарські товаровиробники. Моноцентричний тип інфраструктури буде забезпечувати системність функціонування аграрного ринку. Виділена сукупність інфраструктурних елементів, які діють на ринку, не є вичерпною. До неї можуть бути зараховані інші інститути, що задовольняють критерії віднесення до елементів інфраструктури аграрного ринку. Процес вдосконалення повинен здійснюватися на основі поступового відпрацювання механізму інформаційно-консультативного забезпечення клієнтів, професійної підготовки й перепідготовки кадрів, формування цін на консультативні послуги, впровадження нових технологій. Формування ефективного механізму взаємодії потребує ініціативи та підтримки не тільки з боку держави, але й завдяки активній позиції агроконсалтингових структур, товаровиробників, сільського населення. Створення ініціативних груп перш за все на місцевому рівні може суттєво пришвидшити та вивести на новий рівень процес вдосконалення, а місцеві органи влади, сільське населення мають стати ініціаторами подібних змін.

Література:

- Кулаєць М. М. Надання дорадчих послуг навчальними закладами аграрного профілю / М. М. Кулаєць, М. Ф. Безкровний // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 147–150.
- Кропивко М. Ф. Інформаційна система як фактор забезпечення життєдіяльності сільськогосподарських виробників в ринкових умовах / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 124–128.
- Ксенофонов М. М. Удосконалення взаємовідносин інформаційно-консультативних служб / М. М. Ксенофонов // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 9–11.
- Кравченко Т. А. Становлення інституту дорадництва в Україні: історичний аспект та зарубіжний досвід / Т. А. Кравченко // Економіка та держава. – 2008. – № 10. – С. 73–76.

5. Кудінова І. П. Роль та особливості сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні / І. П. Кудінова // Наука і методика. – 2008. – № 13. – С. 87–91.
6. Лобанов Н. И. Информационно-консультационное обеспечение государственного управления АПК / Н. И. Лобанов // Економіка АПК. – 1999. – № 4. – С. 53–57.
7. Ортіна Г. В. Організація сільськогосподарського консультування для виробників зерна / Г. В. Ортіна // Агросвіт. – 2008. – № 7. – С. 36–39.
8. Сидоренко О. Дорадництво – ефективний інструмент упровадження державної аграрної політики / О. Сидоренко // Пропозиція. – 2009. – № 1. – С. 20–21.
9. Шмига О. О. Роль ринкової інфраструктури у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О. О. Шмига // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 128–133.